

Ülevaade Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni tegevusest

Tallinn

18.02.2013 nr 2-4JAJK/2

Vastavalt julgeolekuasutuste seaduse § 36 lõikele 5 esitab Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon (edaspidi *komisjon*) vähemalt üks kord aastas Riigikogule ülevaate komisjoni tegevusest ning julgeolekuasutuste ja jällitusasutuste järelevalvest.

Komisjoni järelevalve ülesanded tulenevad julgeolekuasutuste seaduse §-st 36, jällitustegevuse seaduse §-st 19, elektroonilise side seaduse §-st 113 ja Eestit okupeerinud riikide julgeolekuorganite või relvajõudude luure- või vastuluureorganite teenistuses olnud või nendega koostööd teinud isikute arvelevõtmise ja avalikustamise korra seaduse §-st 11.

Komisjoni istungid

Aruandeperioodil toimus 32 komisjoni istungit, neist 2 olid väljasõiduistungid.

Komisjon kohtus julgeolekuasutuste ja jällitusasutuste järelevalve käigus järgmiste ministrite ja ametnikega:

- peaministriga – 2 korral;
- kaitseministriga – 1 korral;
- Kaitseministeeriumi esindajatega – 1 korral;
- siseministriga – 2 korral;
- Siseministeeriumi esindajatega – 3 korral;
- justiitsministriga – 1 korral;
- Justiitsministeeriumi esindajaga – 1 korral;
- Justiitsministeeriumi asekanstleriga vanglate alal – 2 korral;
- Kaitsepolitsei ameti peadirektoriga – 6 korral;
- Kaitsepolitsei ameti esindajatega – 1 korral;
- Teabeameti peadirektoriga – 5 korral;
- Politsei- ja Piirivalveameti peadirektoriga – 3 korral;
- Politsei- ja Piirivalveameti esindajatega – 2 korral;
- riigi peaprokuröoriga – 3 korral;
- Harju Maakohtu esimehega – 1 korral;
- Sõjaväepolitsei ülemaga – 1 korral.

Ministrite kuulamised

Peaministriga kohtumistel tegi peaminister ettekande sisejulgeolekus valitsevast olukorrast ja peatus ohtudel, mis võivad mõjutada Eesti julgeolekut. Peaminister arutas komisjoniga julgeolekuasutuste järelevalve probleeme. Arutluse käigus toonitas peaminister, et järelevalve julgeolekuasutuste üle peab olema nii veenev, et inimestes ei tekiks hirne julgeolekuasutuste tegevuse tõttu. Arutlusel olid ka kaitsepolitsei tööülesanded ja nende võimalikud muudatused tulevikus. Eraldi peatuti küberturvalisuse teemal. Peaminister oli seisukohal, et kõik

õiguskaitseasutused peavad kübervaldkonnas oma võimekust tõstma nii turvalisuse kui ka informatsiooni mõttes.

Siseministriga kohtus komisjon aruandeperioodil kahel korral ja asekanstleriga ühel korral.

- Esimesel kohtumisel andis siseminister koos asekanstleri ning korrakaitse- ja kriminaalpoliitika osakonna juhatajaga ülevaate Siseministeeriumi valitsemisalas plaanitavatest muudatustest. Eelkõige kavandati muutusi ministeeriumis endas ning Politsei- ja Piirivalveametis. Ümberkorralduste aluseks sai rahvusvahelise konsultatsioonifirma raport. Siseministeeriumi strateegiline tasand on raporti järgi aastaid olnud nõrk. Siseministeeriumi eesmärgiks oli olukord 2012. aasta jooksul korrastada ja ministeeriumi tugevdada. Julgeoleku valdkonda hakkab juhtima asekanstler. Ühe sisujuhi asemel plaanitakse võtta tööle kolm sisujuhti. Muudatuste tulemusena peab suurenema ja muutuma süsteemsemaks julgeoleku valdkonna teenistuslik järelevalve. Minister tutvustas ka Keskkriminaalpolitsei kohta valminud ministeeriumipoolset analüüsi ja selle erinevate üksuste tööülesandeid. Keskkriminaalpolitseis on suurendatud korruptsiooni ja kriminaaltulu tuvastamise bürood ning enam pööratakse tähelepanu küberkuritegevusele. Keskkriminaalpolitsei tugevdamine oli 2012. aasta märksõna.
- Teisel kohtumisel andis siseminister koos asekanstleriga ülevaate Siseministeeriumi sisejulgeolekupoliitika osakonna tööst, mille eesmärgiks on kogu sisejulgeoleku koordinatsioon ja järelevalve. Siseministeerium tegeleb süvendatult jõustruktuuride järelevalve protsesside analüüsiga, et vajaduse korral neid tõhustada. Praegune olukord sisejulgeoleku valdkonna kontrolli osas on parem kui kärbeta eelne olukord, sest eeldused on paremad ja ressursi on rohkem. Minister informeeris, et detsembris lõpetatakse Kaitsepolitsei ametis ministeeriumipoolne finantsmajanduslik ja raamatupidamise audit. Kaitsepolitsei ameti auditeerimine on planeeritud ka Riigikontrolli iga-aastase ministeeriumi haldusala kontrollimise ühe osana 2013. aasta esimesel poolel. Ühtlasi andis minister ülevaate kaitsepolitsei 2013. aasta eelarve taotlustest ja prioriteetidest. Kokkuvõtlikult hindas minister eelarvet positiivselt.

Eraldi kohtus komisjon Siseministeeriumi sisejulgeolekupoliitika asekanstleriga, et arutada politseis ja kaitsepolitseis asetleidnud korruptsioonijuhtumeid. Kohtumisel arutati veel kontrolli tugevdamise võimalusi jälitus- ja julgeolekuasutuste üle, samuti jälitustegevusest teavitamist. Asekanstler kinnitas, et politsei ja kaitsepolitsei sisekontrolli töötajate kriminaalmenetluses ilmnevaid asjaolusid analüüsitakse Siseministeeriumis põhjalikult ning tehakse vajalikud muudatused kontrollisüsteemide tugevdamiseks. Tehtavaid muudatusi ministriga kohtumisel ka tutvustati.

Kaitseministri ja Kaitseministeeriumi esindajaga kohtus komisjon kahel korral.

- Esimesel kohtumisel anti ülevaate Kaitseministeeriumi järelevalvest Teabeameti ja kaitseväeluure üle. Ministeerium auditeerib pidevalt Teabeametit ja tutvub selle aruannetega. Järelevalve käigus pööratakse tähelepanu arengukava täitmisele. Teabeameti juhtkonna ja Kaitseministeeriumi juhtkonna vahel on tihe tööalane suhtlemine. Kaitseväeluure esitab samuti kaitseväekorralduse seaduse kohaselt Kaitseministeeriumile aruandeid. Kaitseväeluure juhid kohtuvad ministeeriumi esindajatega iganädalaselt.

- Teisel kohtumisel andis kantsler ülevaate Teabeameti finantsauditist. Auditi käigus finantsdistsipliini rikkumisi ei avastatud. Auditi käigus hinnati ka sisekordade täitmist Teabeameti ning selleski osas rikkumisi ei olnud. Ministeerium pöörab pidevalt tähelepanu Teabeameti arengukavadest tulenevate prioriteetide täitmisele ja jälgib, et Teabeamet ja kaitseväeluure täidaksid Vabariigi Valitsuse teabehanke kava. Ühtlasi kuulus komisjon ära ministri ettekande Teabeameti ja kaitseväeluure eelarve osas ja eelarve prioriteetidest 2013. aastal. Planeeritud eelarvet hinnati positiivselt.

Eraldi arutas komisjon Kaitseministeeriumi kantsleriga teenistuslikku järelevalvet Teabeameti ja kaitseväeluure üle. Kantsler andis ülevaate ministeeriumi erinevatest järelevalve vormidest ja rõhutas järelevalve tähtsust. Ministeeriumi arengukava kohaselt suhtlevad Teabeamet ja kaitseväeluure regulaarselt ministeeriumi tippametnikega.

Justiitsministriiga kohtus komisjon ühel korral.

- Kohtumisel andis justiitsminister ülevaate tähtsamatest muudatustest kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõus (jälitustegevuse uus redaktsioon). Peamised kavandatavad muudatused on järgmised:
 - 1) piiratakse jälitustoimingute ringi ning elektroonilise side seaduse alusel tehtavate kõneeristuste ja omanikupäringute kohta sätestatakse seaduses eraldi menetlustoiming;
 - 2) täpsustatakse jälitustoimingu tegemise aluseid ning luuakse kuritegude kataloog jälitustoiminguid võimaldavate kuriteokoosseisude kohta;
 - 3) täpsustatakse isikute ringi, kelle suhtes võib teha jälitustoiminguid;
 - 4) edasilükkamatul juhul loa andmine jälitustoiminguks viiakse kohtu pädevusse ja täpsustatakse loa andmise aluseid;
 - 5) tõhustatakse kontrolli jälitustoimingu teavitamata jätmise üle ning täpsustatakse teavitamata ja materjalide tutvustamata jätmise aluseid;
 - 6) luuakse selgem edasikaebamise kord jälitustegevusega seonduvalt.

Ministri kuulamisel keskendus komisjon jälitustegevusest teavitamisele. Tõstasime sellest ülevaate saamiseks vastava statistika pidamise vajalikkuse ja kohustuslikkuse küsimuse. Ainult konkreetsele statistikale tuginedes saab ühiskond adekvaatselt hinnata probleemi olemust ja tõsidust, kindlasti distsiplineerib see ka jälitustegevuseks lubade väljastajaid ja jälitusmeetmeid rakendavaid asutusi. Minister kinnitas, et ministeeriumis töötatakse selles plaanis edasi. Aruande ilmumise ajaks on seaduseelnõust saanud 1.jaanuaril 2013. aastal kehtima hakanud seadus. Mitmed komisjoni poolt Justiitsministeeriumile ja Riigikogu õiguskomisjonile edastatud seisukohad ja ettepanekud leidsid meeldivas koostöös seaduse lõpptekstis arvestamist. Kindlasti paraneb oluliselt olukord jälitustegevuses ja sellest teavitamisel.

Kaitsepolitsei ametiga seotud istungid

Kaitsepolitsei ameti esindajatega kohtus komisjon kuuel korral.

- Esimesel kohtumisel andis Kaitsepolitsei ameti peadirektor ülevaate Kaitsepolitsei ameti sisekontrollis aset leidnud korrupsioonijuhtumist, mis oli seotud kaitsepolitsei juhtivspetsialist Indrek Põdraga. Nimelt kasutas Indrek Põder kuritegelikult temale teadaolevaid andmeid, et manipuleerida erinevate isikutega. Ta pakkus isikutele teeneid, mille eest küsis altkäemaksu suures ulatuses. Mitmed nendest isikutest olid seotud organiseeritud kuritegevusega. Osaliselt õnnestus Indrek Põdral ka altkäemaksu saada.

Kaitsepolitseiamet oli ise selle kuriteo kohta info avastaja ja kuriteo uurija. Alates nimetatud kuriteo avastamisest analüüsiti juhtkonnas põhjalikult olukorda kaitsepolitsei sisekontrollis ja sisekontrolli süsteemis tehti olulisi muudatusi. Kaitsepolitseiameti peadirektor kirjeldas komisjonile muudatusi, mida kaitsepolitsei rakendab, et sarnaseid olukordi edaspidi vältida.

- Teisel kohtumisel andis Kaitsepolitseiameti peadirektor ülevaate endise kaitsepolitsei töötaja Aleksander Dresseni riigireetmise ulatusest (praeguseks riigireetmises süüdi mõistetud). Ettekandes peatus peadirektor riigireeturi taustal, karjääril kaitsepolitseis ja tema värbamisel. Keskenduti põhjalikult ka riigireeturi sidepidamise viisidele tema värbajatega ning tasudele, mida ta kuritegevusega sai. Eraldi peatus peadirektor nendel õppetundidel, mis kaasnesid nimetatud juhtumi uurimisega.
- Kolmandal ja neljandal kohtumisel andis Kaitsepolitseiameti peadirektor ülevaate nendest luureteenistustest, kes töötavad Eesti suunal, ja ümberkorraldustest, mis nendes luureteenistustes on lähiminevikus toimunud. Samuti peatuti meetoditel, mida luureteenistused kasutavad ja millised ülesanded eeltoodust lähtuvalt kaitsepolitsei ees seisavad.
- Viiendal kohtumisel tutvustas Kaitsepolitseiameti peadirektori asetäitja kaitsepolitsei teabehanke- ja jälitustoimikuid. Toimikutega tutvumise käigus seletas ta, miks ühte või teist teabehanke- ja jälitustoimingut oli vaja ja mis nende toimingute tulemusel saavutati. Komisjon tõdes, et toimikutes kajastuvad teabehanke- ja jälitustoimingud viidi läbi kooskõlas seadustega ja kaitsepolitsei töö on olnud tulemuslik, kuna jälitustoimingutega kogutud andmete põhjal jõudis kohus süüdimõistva otsuseni.
- Kuuendal kohtumisel andis Kaitsepolitseiameti peadirektor põhjaliku ülevaate 2012. aasta eelarve täitmisest ning kaitsepolitsei 2013. aasta eelarvetaotlusest ja selle prioriteetidest. Komisjon sai hea ülevaate tegevustest, millele eelarvesummad on planeeritud. Peadirektor kinnitas, et 2013. aastaks ametile seatud eesmärgid on eelarvest tulenevalt täidetavad.

Teabeametiga seotud istungid

Teabeameti esindajatega kohtus komisjon viiel korral.

- Esimene komisjoni kohtumine Teabeameti peadirektoriga toimus Teabeameti. Teabeameti peadirektor tutvustas komisjonile Teabeameti juhtkonda ja andis ülevaate Teabeameti ülesannetest ja arengusuundadest. Teabeameti struktuuriüksuste ülemad tutvustasid komisjonile Teabeameti struktuuriüksusi ja nende vastutusala.
- Teisel kohtumisel andis Teabeameti peadirektor ülevaate rahvusvahelisest olukorrast ja sellest tulenevatest ülesannetest ning vastas komisjoniliikmete küsimustele.
- Kolmandal ja neljandal kohtumisel käsitles Teabeameti peadirektor poliitilisi muudatusi lähiriikides ja vastas komisjoniliikmete küsimustele.
- Viiendal kohtumisel andis peadirektori asetäitja ülevaate ameti 2012. aasta eelarve täitmisest ja 2013. aasta eelarvetaotlustest. Saime kinnituse, et eelarve võimaldab täita Teabeameti arengukava.

Politsei- ja Piirivalveametiga seotud istungid

Politsei- ja Piirivalveameti esindajatega kohtus komisjon neljal korral.

- Esimesel kohtumisel andis Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor ülevaate elamislubade väljastamisega seotud järelkontrollist ja muudatustest sisekontrollis. Peadirektor selgitas, et teenistusest on vabastatud sisekontrolli juht ja temaga koos mitu töötajat

(seotud Indrek Põdraga). Vabastatud töötajate osas käib kaitsepolitseis kriminaalmenetlus. Kriminaalasja lõppedes analüüsitakse olukorda ja vajaduse korral tehakse ka vastavad muudatused.

- Teisel kohtumisel kuulas komisjon Politsei- ja Piirivalveameti kriminaalosakonna ametnike ettekandeid jälitustegevusest. Kohtumisel tegid politseiametnikud komisjonile ettekande telefonide pealtkuulamise tehnilistest probleemidest ja arutleti tekkida võivate probleemide vältimist. Komisjonile anti ülevaade politsei käsutuses olevast jälitustehnikast ja selle üle teostatavast järelevalvest.
- Kolmandal kohtumisel andis Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor ülevaate sisekontrolli struktuurist ja ülesannetest. Põhilised sisekontrollibüroo ülesanded on süütegude menetlemine, tegelemine spetsialiseeritud jälitustegevusega, distsiplinaarsüütegude menetlemine ja töötajate julgeolekukontroll.
- Neljandal kohtumisel andis Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor ülevaate jälitustegevusest teavitamisest nii politseiprefektuuride, kui ka Politsei- ja Piirivalveameti lõikes. Ühtlasi esitati andmed ka kirjalikult. Jälitustegevusest teavitamine on 2012. aastal paranenud. Peadirektor ütles, et tegelikkuses tunneb teavitatutest toimiku vastu huvi 10%.

Justiitsministeeriumi vanglate osakonnaga seotud istungid

Justiitsministeeriumi vanglate osakonna esindajatega kohtus komisjon kahel korral.

- Esimesel kohtumisel andis Justiitsministeeriumi asekanstler vanglate alal ülevaate vanglates toimuvast jälitustegevusest ja jälitustegevusest teavitamisest. Ettekandes selgitas asekanstler, et vanglas on jälitustegevusest teavitamisel teatud raskusi, sest allikaid ja kaastöötajate huvisid on vaja kaitsta.
- Teine komisjoni kohtumine Justiitsministeeriumi asekanstleriga vanglate alal toimus Tartu vanglas. Asekanstler tutvustas kohtumisel komisjonile Tartu vangla struktuuri ja juhtkonda. Ühtlasi tehti komisjonile põhjalik ettekanne jälitustegevusest.

Sõjaväepolitseiga seotud istung

Sõjaväepolitsei ülemaga kohtus komisjon ühel korral. Kohtumisel andis sõjaväepolitsei ülem komisjonile ülevaate sõjaväepolitsei tööst. Jälitustegevusega sõjaväepolitsei aruandeperioodil tegelenud ei ole. Vajaduse korral tellib sõjaväepolitsei vajalikud jälitustoimingud Politsei- ja Piirivalveametist või Kaitsepolitseiametist.

Riigiprokuratuuriga seotud istungid

Riigi peaprokuröri ja Riigiprokuratuuri esindajatega kohtus komisjon aruandeperioodil kolmel korral.

- Esimesel kohtumisel andis peaprokurör ülevaate Kaitsepolitseiameti ning Politsei- ja Piirivalveameti sisekontrollibüroo töötajatest, kes olid eeluurimise all seoses korrupsioonijuhtumiga. Ühtlasi selgitas peaprokurör põhjalikult, millised kuriteoepisoodid ja kui suures ulatuses tõendamist leidsid.
- Teisel kohtumisel käsitles peaprokurör jälitustegevust. Ta kinnitas, et jälitustegevusest teavitamine on prioriteetne ja kontrollimist selles töölõigus jätkatakse. Põhiline rikkumine selles töölõigus on see, et jälitusasutused ei kontrolli pärast jälituse lõppemist jälitustoimikuid. Prokuratuur on kontrollimiste käigus avastanud mitmeid jälitustoimikuid, kus jälitustegevusest teavitamata jätmise alused on ära langenud. Selliste juhtumite avastamisel on prokuratuur kohustanud jälitusasutusi kodanikke teavitama.

- Kolmandal kohtumisel andis peaprokurör ülevaate logifailide kontrollist sideettevõttes. Sideettevõttes on kõik logifailid olemas ja neid on võimalik võrrelda kohtumäärustega (telefonide pealtkuulamise lubadega). Kontroll toimus põhimõttel, et igast sideettevõttest võeti kontrollimiseks teatud hulk logifaile ja neid võrreldi kohtumäärustega, mis olid väljastatud Politsei- ja Piirivalveameti kriminaalpolitseiosakonnale ning Kaitsepolitseiametile. Kontrollimisel rikkumisi ei avastatud. Kõik kontrollitud logifailid olid kaetud kohtumäärustega. Kontroll puudutas jälitustegevuse raames tekitatud logifaile.

Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjoni logifailide kontroll

Kuna prokuratuuri logifailide kontroll hõlmas ainult jälitustegevuse käigus tekitatud logifailide kontrolli, siis otsustas komisjon kontrollida julgeolekuasutuste seaduse raames tekitatud logifaile (teabehanke käigus tekitatud logifaile). Kontrolliks kasutati sama meetodikat, mida kasutas prokuratuur logifailide kontrollimisel. Kontrollimiseks võeti kõikidest sideettevõtetest teatud hulk logifaile, mis olid tekitatud julgeolekuasutuste seaduse alusel ja võrreldi neid Kaitsepolitseiametis olevate kohtumäärustega. Kõikide kontrollitavate logifailide (pealtkuulatud telefonide osas) kohta esitas kaitsepolitsei kohtumäärused. Logifailide kontrollimisel Kaitsepolitseiametis seaduserikkumisi ei avastatud.

Kohtumine Harju Maakohtu esimehega

Harju Maakohtu esimees andis komisjonile ülevaate kohtu tegevusest (ehk kohtulikust kontrollist) kohtumääruste väljastamisel jälitusasutustele. Ta seletas põhjalikult, millega kohtunik tutvub enne määruse väljastamist ja kuidas see toimub ning kinnitas komisjonile, et mitte alati ei rahuldata prokuratuuri taotlust telefonide pealtkuulamise osas. Kohtunik kontrollib põhjalikult enne kogutud materjale.

Maakohtu esimehe arvates ei ole tänane jälitustegevuse järelkontroll teavitamata jätmise osas piisav. Samas tõdes ta, et 2013. aastal see kindlasti paraneb, kuna teavitamata jätmise otsuseid hakkab kohus kontrollima. Oma ettekandes nentis Maakohtu esimees, et kohtulubade arv on suur ka sellepärast, et paljud jälitusasutused taotleavad kohtulubade pikendamist.

Kodanike avaldused

Aruandeperioodil laekus kodanikelt kuus avaldust ja teadet. Komisjon vastas kodanikele selgitavalt ja andis nõu, millise riigiasutuse poole pöörduda, et oma probleemidele pädevat lahendust leida.

Muu tegevus

Alates 1.jaanuarist 2008 on komisjonile seadustega pandud ülesanne korraldada ministritele ja Riigikogu liikmetele, kes taotleavad juurdepääsu salastatud välisteabele, julgeolekukontroll. Aruandeperioodil laekus komisjonile ministritelt ja Riigikogu liikmetelt kuus taotlust salastatud välisteabele juurdepääsuks. Kõik taotlused menetles komisjon nõuetekohaselt.

Kokkuvõte

Aruandeperioodil on Siseministeriumis kasvanud sisejulgeolekuvaldkonna kontrolli võimekus. Suurenenud on prokuratuuri kontroll jälitustegevuse üle nii logifailide kui ka jälitustoimikute ja jälitustegevusest teavitamise osas. Esmakordselt kontrollis komisjon Kaitsepolitseiametis julgeolekuasutuste seaduse alusel tekitatud logifaile ja võrdles neid kohtulubadega (kohtumäärustega). Tahtlikke rikkumisi ei ole ühelgi kontrollimisel avastatud.

Julgeolekuasutused on tulnud toime nendele pandud ülesannete täitmisega. Eriti tuleks esile tõsta, et kaitsepolitsei on suutnud enda ridadest leida, paljastada ja kohtu alla anda korrumppeerunud kaitsepolitseiametniku ja riigireeturi, kes müüs Eesti riigisaladusi võõrriigile. Need kaks Kaitsepolitseiameti operatsiooni olid väga keerulised ja näitavad kaitsepolitsei professionaalset taset.

Koostöö julgeoleku- ja jälitusasutustega on komisjonil olnud hea. Julgeoleku- ja jälitusasutused edastavad pidevalt komisjonile oma töövaldkonna aruandeid ja komisjon on toimuvaga kursis. Kokkuvõtlikult võib tõdeda, et tahtliku ebaseadusliku jälitus- ja teabehanketoimingu tegemise tõenäosus julgeoleku- ja jälitusasutustes on väike.

Lugupidamisega

Peep Aru
Komisjoni esimees